

Irja Laiho

2003

Elämää Kaukolassa kesällä 1944

Elettiin kevättä 1944. Olin silloin 21-vuotias, Teräväisen Johanneksen ja Eevan miniä. Minut oli vihitty 1943 Ensio Teräväisen vaimoksi. Maalaistalossa tehtiin normaaleja kevättöitä: levitettiin lannat pellolle, kylvettiin juurikasvit maahan, istutettiin tomaatintaimet seinän viereen ja varhaisperunat lavaan sekä vietiin lehmät metsähakaan. Muistan, että löysimme haasta korvasieniä ja teimme niistä hyvän sienikastikkeen, joka maistui perunoiden kera erinomaiselta.

Kävin kotonani isän ja äidin luona Simo Pessillä eli 'Käkös-Simolla'. Siellä touhuttiin Ester-siskon häitä. Esteri meni naimisiin Matti Montosen kanssa 11.6.1944 ja minua oli pyydetty avuksi häävalmisteluihin. Menin kahta päivää ennen leipomaan ja laitattamaan sellaista kahvi-korvikepöytää kuin korttiannoksista saimme kokoon.

Sitten koitti hääsunnuntai. Esteri oli kaunis morsian huntuiheen. Rovasti Fors tuli vihkimään. Olimme kokoontuneet ulos. Kun vihkitöimitus oli puolitiessä, niin pari lentokonetta lensi taivalla. Ne olivat niin korkealla, ettei voinut tunnistaa olivatko ne venäläisiä vai suomalaisia. Siinä tuli jo vähän hätä, sillä aamulla uutisissa kerrottiin venäläisten alkaneen suur-hyökkäyksen Karjalan Kannaksella.

Montosella oli häävieraiden ruokailu ja navetan vintillä tanssittiin. Naapurin isäntä Vatanen ja veljeni Ensio olivat laittaneet Esterin nimikko-kissan pahvilaatikkoon ja se luovutettiin juhlallisoin menoin Esterille. Pitäähän talossa kissa olla! Näin tuli häät pidettyä. Matti joutui seuraavana aamuna

lähtemään sotahommiin, koska oli kersantti arvoltaan, ja tiesi silloisen tilanteen ja tehtävänsä.

Palasimme sieltä häistä pois. Minulla oli jalat kipeänä, koska olin juossut koko päivän pikkukengissä, ja päälle vielä se neljän kilometrin kävely isän kotiin. Kun pääsimme perille, niin meille ei ollut jäänyt liioin makuupaikkaa kuin hetekan puolikas. Katsoimme siskon miehen kanssa toisiamme, että kumpi pääsee sänkyyn, ja teimme ratkaisun, että nukutaan molemmat: pannaan selät vastakkain, niin meillä on sijaa kummallekin. Kyllä uni tuli heti, koska olimme niin väsyneitä.

Aamulla alkoi kuulua tätien ja äidin mielipiteitä, että Irja on mennyt Mikon viereen. Sanoimme, ettei ollut muuta petiä meille varattu. Mikko Jaakobsson oli sisareni Helvin mies. Sisareni ei tullut häihin Joensuusta, koska heille oli tulossa perheenlisäystä.

Häitten jälkeen kaikki tiesivät, että miehille tuli kutsu isänmaata puolustamaan. Minä palasin tiistaina Järvenpään Teräväiselle. Siellä oli kaikki muuttunut, eikä minulla ollut omaan kamariin asiaa. Sinne olivat majoittuneet sotaherrat: kapteeni ja luutnantti. Talon joka puolella oli sotilaita. Oli alkanut ryssän suurhyökkäys.

Nämä sotilaat olivat automiehiä, joilla oli isot kuorma-autot, eikä meidän tarvinnut tietää mitä he kuljettivat. Samaan aikaan alkoi tulla evakuoimismääräyksiä, sillä ryssä oli tulossa kovalla rytinällä. Pommituksia sai pelätä. Kun Käkisalmea pommitettiin, niin seinäkello alkoi lyömään siitä tärinästä, vaikka matkaa oli linnuntietä 10 kilometriä.

Siinä etsittiin laatikoita ja pakattiin tavaroita. Nämä sotilaat olivat niin auttavaisia, että lupasivat viedä meidän tavarat Simpeleelle, sillä Teräväisen Juho veli oli insinöörinä Simpeleen tehtaalla. Siellä oli sellainen varastorakennus mihin voi laittaa tavaralaatikat.

Sotilaat alkoivat puhua, että laittaisimme heille pitkästä aikaa kunnan ruokaa. Olihan meillä kahdeksan lehmää maidossa sekä perunoita kellarissa. Sotapojat teurastivat haavoittuneen sian. Mieheni sisar Anni oli emäntäkoulun käynyt, olimme saman ikäisiä, niin se homma meiltä kävi. Sotilaiden kanssa tehtiin sopimus; jos meille tulee kiire lähtö, niin he laittavat lehmät autoon ja vievät meidät Simpeleelle.

Näin koetettiin elää. Sotapojat olivat keittopuuhissa mukana; tekivät kiljua saunalla! Etsin pataa aamulla, enkä mistään löytänyt. Vihdoin yksi mies lähti näyttämään, että se on joessa likoamassa ja taas päästiin puuroa keittämään. Leipominen oli hankalaa, kun ei saanut mistään hiivaa, sillä kaupat oli jo evakuoitu.

Olivat saaneet tietää, että me ollaan vielä kotona, niin tuli kunnantalolta ukaasi, että huomenna on meidän pakko lähteä, (päivämäärät ovat unohtuneet). Sotilaat täyttivät lupauksensa. Lehmät laitettiin autoon, Anni, Irja ja kuski koppiin juhannusruusukimput kyynelten mukana. Nämä miehet olivat Pohjois Suomesta, Sodankylästä ja lähiseudulta. Olivat kovin ymmärtäväisiä.

Ei se elämä lehmienkään kannalta hääviä ollut, siellä tehtaan metsässä paimensin niitä aamuisin ja laitoin lopuksi aikaa puuhun kiinni. Tavarat täytyi laittaa sijoituskuntaan Parkanoon. Silloin satoi vettä joka päivä ja ilma oli lämmin.

Teräväisen Juho oli touhun mies, hän lähti sukulaistaloon Airolaan Pieksämäelle. Siellä oli anopin serkku ja heillä oli maapaikka. Tavoitteena oli, että saadaan sinne lehmät turvaan. Luultiin tämän tilanteen olevan vain väliaikaista. Niin tuli lupa, että voimme mennä Airolaan. Taas tilaamaan rautatievaunua ja pakkaamaan kahdeksan lehmää, hevonen, kaksi possua sekä 5-6 lammasta. Itse syötiin eväitä lammastaatikon päällä ja nukuttiin vaunun ylälavitsalla. Matkalla ei voinut paljon nukkua, kun piti vahtia ettei lehmät sotke toisiaan, sillä ne olivat ihan vierivieressä.

Eihän me niin paljon saatu ruokaa mukaan, että se olisi riittänyt neljäksi vuorokaudeksi, sillä matka Simpeleeltä Naarajärvelle oli olevinaan niin lyhyt. Juna pysähtyi aina johonkin suon reunaan tai korpeen, ettei voinut eläimille mitään ruokaa eikä vettä ottaa. Jostain saimme vettä ämpärillisen elukkaa kohden. Varkaudessa oli varattu olkia karjalle, mutta nekin olivat niin kaukana! Annin kanssa vedettiin paali junan vaunujen alitse, että eläimet saivat jotain henkensä pitimiksi.

Pieksämäen asemalla pääsimme vähäksi aikaa vaunusta jaloittelemaan ja lukemaan sankari-arkkujen nimiä. Me olimme suomeksi sanottuna yltä päältä lehmän paskassa. Sitä toivoi, ettei kukaan näkisi. Kun vihdoin olimme Naarajärven asemalla ja saimme lehmät pois vaunusta, jatkui matka. Kilometrin verran kuljettuamme tulimme järven rantaan ja janosta kärsineet eläimet saivat vettä. Kyllä näki, että lehmätkin osasivat nauttia. Sinne Airolan taloon oli asemalta kymmenen kilometrin matka. Siellä saimme lehmät laitumelle, paimenet saivat korviketta ja pääsivät saunaan peseytymään. Kyllä sen jälkeen uni maittoi, ja aamulla oli kuin toinen ihminen.

Mutta uusiin suunnitelmiin. Talossa oli Inkerin pakolaisia, iäkäs pariskunta. Saimme puhuttua, että tämä täti-ihminen auttaa anoppia lehmien lypsyssä. Ja niin Anni ja Irja pääsivät taas matkaan kohti Parkanoa tavaroita etsimään. Haimme ensi kortteerin, ja pääsimme Parkanon hotelliin tuttavien luokse. Veljeni Ensio ja Tauno Pessi Järvenpäästä olivat sairaslomalla siinä huoneessa. Siihen aikaan oli sanonta, että kyllä sopu sijaa antaa! Sitten lähdimme tavaroita etsimään. Sen jo arvasi, että ne olivat vedellä tiivistetty: kun nosti laatikkoa pystyyn, niin vesi valui laatikosta. Siinä kirkon lähellä oli talo ja piharakennus, ja saimme luvan tuoda laatikoita heidän pihaansa ja laittaa pyykkinarut, joihin ripustimme vaatteet kuivumaan. Sattui olemaan muutama poutapäivä, niin että homma onnistui.

Pakkasimme tavarat mitkä löysimme ja laitoimme uudet osoitteet laatikoihin ja sitten Naarajärvelle. Tapasimme siellä kentällä naapurin Jalmary Vatasen hevosineen ja hän antoi laatikoille kyytiä. Kävin Ensio-veljeni kanssa Kihniöllä siinä

talossa, johon heillä oli osoite. Kihniön asemalta oli matkaa 10 km, eikä silloin autoja kulkenut. Veljeni oli raskas kulkea, koska keuhkot olivat aika lopussa ja kuulo heikko.

Hitaasti, mutta varmasti pääsimme perille. Meidät otettiin ystävällisesti vastaan, ja meille laitettiin korviketta ja ruokaa. Näytettiin iso pirtti, jossa oli takka, että tässä on tilaa. Emäntä petasi meille sängyt peräkamariin kaksien lakanoiden väliin. Sellaista unta ei ollut pitkiin aikoihin saanut. Tuntui ihan hyvältä. Seuraavana aamuna saimme autokyydin Kihniön asemalle. Siellä näin äidin. Hän oli ollut yötä aseman matkailukodissa. Näin olimme olleet erossa toisistamme.

Siitä sitten junaan ja Parkanoon, johon olimme Annin kanssa sopineet tapaamisen. Sieltä matkustimme iltajunalla Pieksämäelle. Siinä junaan odotellessamme tuli evakkojuna idästä päin. Olimme siinä aseman rapuilla ja vettä satoi. Ja mikä yllätys, äitini sisar, Vappu-täti tulee sieltä poikansa kahden lapsen kanssa, poika oli 4- ja tyttö 6-vuotias, vettä valuen. Olivat olleet avonaisessa tavaravaunussa lehmiseen ja hevosineen. Ei ihme, jos Vappu-täti hoppus, että ”kohvii, kohvii, pitäs saaha”. Heidän sijoituskunta oli Karvia, jonne matka jatkui sateessa.

Vappu livosen Einari-poika kaatui sodassa, tämän vaimo kuoli kuukautta tätä ennen ja niin lapset jäivät orvoiksi. Vappu-täti ei jättänyt lapsia vieraille. Hänen elämänsä olisi ollut muuten ihan tyhjä. Kun näitä muistelen, en voi olla itkemättä, kuinka koville olemme joutuneet ja kuitenkin selvinneet.

Niin Annin ja Irjan juna lähti kohti Pieksämäkeä. Yö meni junassa istuen. Loput tavarat tulevat perässä, sillä ei me kaikkia laatikoita löydetty. Kun ne kesän mittaan löytyivät, niin niissä olleet vaatteet ja lokkipatjat olivat homeessa. Naarajärven asemalla meillä oli polkupyörät, joilla pääsimme Airolan taloon. Siellä teimme uusia suunnitelmia.

Olin luvannut mennä Helvi-siskoni luo Joensuun Utraan vähäksi aikaa hänen uutta vauvaansa katsomaan. Vauva oli syntynyt jo

9. päivä heinäkuuta. Vauvat syntyivät silloin kotona. Helvi-siskoni toipui siitä aika hyvin. Huonojakin päiviä tuli, sillä keväällä otettu sika-possu sairastui pilkkukuumeseen. Eläinlääkäri kävi antamassa pistokset, vaan se ei auttanut: possu kuoli. Me keitimme Helvin kanssa possun saippuaksi, sillä siitäkin oli kova pula.

Leivottiin ja laitettiin ristiäisiä Helvi-siskon kanssa. Mikko ei saanut lomaa ristiäisiä varten, koska sota riehui niin julmana. Sattui kuitenkin, että Mikon kaksi hyvää ystävää, sotakavereita, tuli lauantai-iltana Mikkoa tapaamaan ja jäivät siten yöksi. Ja yöllä mieheni, Teräväisen Ensio, tuli Tuupovaarasta minua tapaamaan. Sen verran kirjeet kulkivat, että hän tiesi, missä minä olin. Ei oltu nähty, kuin vapuntienoissa. Kyllä ristiäisissä sakkia piisasi. Lapselle tuli nimeksi Mirja Tuulikki. Olimme Ension kanssa kummeina. Kyllä kakut, pullat ja piirakat tuli syötyä.

Helvi-sisko asui Enso-Gutzeitin tilalla, jossa Mikko oli tilanhoitajana siviilissä. Siellä oli lanttua kasvamassa, ja minäkin menin sitä lanttumaata perkaamaan Taisin olla viikon siellä lanttumaalla, kun sain kirjeen Annilta. Hän oli mennyt isänsä kanssa Kaukolaan viljoja korjaamaan. Anni pyysi tulemaan sinne Kaukolaan sekä tuomaan hevosen ja lehmän mukana.

Siitä paikasta minä taas matkaan Pieksämäelle. Leivoin evästä ja tilasin junanvaunua. Niin nousin taas Naarajärveltä junaan hevosen ja lehmän kanssa. Nyt oli vaunussa tilaa. Kun tultiin Parikkalan asemalle, oli ilmoitettava mitä vaunussa oli ja näytettävä asiapaperit. Kerroin, että siellä on hevonen ja lehmä. Minulle sanottiin, että hevonen ja varsa, koska lehmiä ei saanut viedä Kannakselle. Oli minulla isosarvinen varsa! Olin yhden yön junassa, ja päivällä tuli vaununtarkastaja, joka kertoi tämän vaunun menevän Pyhäjärvelle ja palatessa vasta Kaarlahteen. Tein päätöksen, ettei minua viedä mihinkään enää yöksi. Kun juna tuli Kaarlahteen, minä hyppäsin vaunusta pois. Kuulin vaununtarkastajan puhuvan jo veturinkuljettajalle, että viedään juna Pyhäjärvelle. Minä huutamaan niin lujaa, että veturinkuljettaja kuuli: ”Jos viette sen vaunun, niin minä en tule sinne vaunuun, vaan jään tähän”. Veturinkuljettaja sanoi, että

hän peruuttaa junaa ja otetaan sen tytön tavarat lastauslaiturille.

Niinhän siihen tuli miehiä avuksi. Vein hevosen puomiin kiinni ja miehet laittoivat kärkyt kuntoon. Pääsin valjastamaan hevosta ja kokoamaan tavarat kärkyyn: polkupyörän, jauhot ja muuta tarpeellista, sekä lopuksi lehmän kärrynperään. Kyllä tämä tyttö oli onnellinen, kun matka alkoi kohti Järvenpäättä. Seitsemän kilometrin matka meni sukkelaan, ja pelastuin Pyhäjärven yöreissusta.

Kun pääsin Teräväiseen, silloiseen kotiini, oli ukko-Jussi jo vastassa. Hevonen vietiin laitumelle ja lehmä navettaan sekä heiniä eteen. Hevosen nimi oli 'Sitikka', vaikka oli jo 'rippikouluiässä'. Karjalassa sanottiin hevosen varsaa sitikaksi, ja nimi oli jäänyt sille liinakkoruunille¹.

Tuvassa sotilaat olivat vaihtuneet. Herroilla oli kamarissa toimisto. Seppäsen talossa joen varrella oli heillä ruokailu. Ladossa oli pitkä pöytä ja vieressä kenttäkeittiö. Yksi lotista asui Teräväisellä.

Eräänä päivänä, kun piti hevosta valjastaa, huomattiin tämän aristavan rintaansa. Siinä kohdassa, mihin rinnustin piti kiristää, huomattiin olevan iso patti. Toimistossa oli puhelin ja pojat neuvoivat, mistä saa eläinlääkärin. Niin tuli eläinlääkäri, katseli vähän aikaa, otti veitsen ja avasi patin, josta tuli mätää. Eläinlääkäri neuvoi minua laittamaan polkupyörän pumpulla puhdasta vettä haavaan monta kertaa päivässä. Niin hevonen parani ja ukko-Jussi pääsi viljoja niittämään.

Me saimme niitä sotilaita avuksi viljankorjuuseen. Vaikka vettä satoi, niin laitettiin viljoja seipäille ja sanottiin, ettei vesi seipäissä pysy. Saimme Teräväisen viljat korjattua. Sotilaat ajoivat koko kylän viljat kuorma-autolla Seppäsen pihaan puitavaksi. Sinne jäi valtava kasa olkia. Viljat laitettiin paperisäkkeihin ja tuotiin autoilla Sisä-Suomeen.

---

¹ ruuni = valkoharjainen punaruskea hevonen

Kerron tähän tapauksen, joka liittyy Arvo Teräväiseen. Tämä Arvo oli kehitysvammainen; ei se osannut puhua, mutta huutaa lujaa se osasi. Hänet oli viety Rauhan mielisairaalaan jo talvella. Me olimme tuvassa muutamien sotilaiden kanssa. Kun posti oli tullut, kuului Arvon kamarista Arvo Teräväisen ääni. Me Annin kanssa katsoimme toisiamme ja menimme omaan kamariin ihmettelemään. Sen äänen kuulivat sotilaatkin, sillä he ihmettelivät, että ”mikä se oli?” Vasta myöhemmin, tultuamme Pieksämäelle, selvisi, että Arvo oli kuollut juuri sinä päivänä, jolloin ääni kuului kamarista. Arvo oli kuollessaan 31 vuoden vanha.

Olimme perunan kaivuussa ja lehmä oli viereisellä saralla liekassa, kun tuli Kaukolan poliisi Rajavuo polkupyörällä kivääri olalla. Pysähtyi siihen meidän kohdalle ja kysyi ykskantaan, että kenen lehmä tuo on. Kerroin sen olevan meidän. Sille nousi ’virka päähän’, ja se sanoi ”minä ammun sen”. Minä sanoin, että ”antaa paukkua”, sillä tiesin ettei sinne saanut lehmiä viedä. Kyllä se poliisi seisoj siinä tiellä pitkään, ja lähti viimein pois. Kyllä meillä olisi ruoka ollut aika köyhää ilman maitoa.

Otettiin isoja perunoita, pestiin ja tehtiin niistä perunajauhoa. Kyllä meillä Annin kanssa hommat onnistui, olimme niin tasavertaisia. Kävi meille sellainenkin vahinko, että veimme lehmän navettaan, emmekä muistaneet laittaa riimua kiinni. Lehmä tuli yöllä katokseen ja söi jauhoja ja perunoita mielin määrin. Seuraavana aamuna menin lypsylle, niin huomasin yhden utare-lohkon olevan tulehtunut; ei tullut maitoa kuin jotain kokkareita vähän. Siitä minulle hätä, että mitä minä nyt teen. Menin kysymään siinä lähellä asuvalta anoppini sisarelta Aino Ovaskalta neuvoa. Hän neuvoi käyttämään lämmintä vettä ja kotitekoista saippuaa ja hieromaan sillä utareita useita keroja päivässä. Ihme kyllä, lehmä parani ja saimme taas maitoa.

Koska vaatteita ei ollut paljoa mukana, menin Rautiaisen saunarantaan pyykille. Siellä rannassa oli pieni pata, jossa pidin pientä tulta, että sain lämmintä vettä. Siinä samassa alkoi kuulua lentokoneen ääni. Menin sinne saunan seinän viereen suojaan. Se lensi niin alhaalla, eikä sitä tiennyt oliko se vieras

vai omia koneita, mutta niitä sai pelätä. Siinä aittojen edessä oli naru, jossa kuivatimme pyykkiä. Eivätkä tainneet olla ihan kuivia, kun veimme niitä aitan hyllylle. Anni meni hakemaan jotain vaatetta ja laittoi kynttilään valon, koska alkoi olla hämärää. Hän ei muistanut sammuttaa sitä lähtiessään. Se oli ihme, mikä sai minut menemään sinne aittaan. Siellä oli jo savua ja niissä pyykeissä oli tuli. Viskasin pyykit ulos ja sotkin niitä jaloin sammuksiin. Siinä oli minun pyykkipäiväni!

Niin paljon, kun me jouduttiin niiden sotilaiden kanssa elämään ja töitä tekemään, niin heille suuri kiitos ja kunnia. He käyttäytyivät kiitettävästi, ei rumia sanoja kuulunut.

Sitten koitti se murheitten päivä, jota olimme pelänneet. Ryssä vei meidän kotimme ja koko Karjalan. Sota loppui ja tuli rauha 19.9.1944. Silloin tuntui, että koko elämä loppuu. Se on niin suuri kivi sydämessä, ettei se vielääkään ole sulanut, kun näitä asioita muistelee.

Rauhan ehdot olivat niin kovat, että ihmettelimme, millä pieni Suomi ne jaksaa täyttää. Kahden päivän päästä meidän oli lähdettävä pois Kaukolasta. Viimeiset miehet lähtivät 23.9.1944. Siitä alkoi viimeinen evakkotaival. Keräsimme kampeet hevosen kärryyn ja sidoimme lehmän riimusta kärrynperään. Me Annin kanssa talutimme pyöriä, ja lehmä kulki siinä kärrynperässä ihan hyvin. Silloin, kun Teräväisen talo näkyi vielä, niin tämä lehmä katsoi kotia ja ammui pari kertaa - ja me itkemään. Tämä on ihan ihme, että eläinkin ymmärsi tämän kurjuuden.

Niin kuljettiin tätä evakkomatkaa. Matkalla oli tyhjiä taloja, joissa saimme yöpyä rauhassa eläinten kanssa. Keitimme korviketta, söimme voileipää, ja näin matka jatkui. En muista kuinka monta päivää kävelimme. Rajan tällä puolen näimme niitä sotapoikia, jotka toivat kesäkuun lopulla meidät lehmien kanssa Simpeleelle. Silloin oli parhaillaan se Lapin sota. Yksikin mies ihan itki, että häneltä on mennyt kaikki. Vain rukkaset ja uimahousut on jäljellä. Näin meitä koeteltiin, mutta emme olleet yksin.

Jatkoimme matkaa. Kun olimme Rantasalmella, niin ukko-Jussi sanoi pärjäävänsä hevosen ja lehmän kanssa. ”Menkää te tytöt junalla eteenpäin.” Me laitoimme Rantasalmella pyörät junaan ja menimme Pieksämäelle. Olimme yötä Pieksämäellä tuttava perheessä ja aamulla, kun päivä valkeni pyöräilimme Airolaan, missä meillä oli sijaiskoti. Siihen se sakki kokoontui; ukko-Jussi hevosen ja lehmän kanssa.

Kun syksy tuli ja lehmien laidun alkoi loppua, huomautti talon isäntä, ettei heillä ole niin paljon heiniä, että sitä riittäisi 8 lehmälle ja hevoselle ylimääräistä. Lähdin Annin kanssa Pieksämäelle Kansanhuoltoon kysymään, että mistä me saadaan heiniä elukoille. Meille annettiin 500 kg ostolupa ja neuvottiin talo, mistä ne heinät saadaan. Ne heinät oli paalattu siirtolaiskarjaa varten, eikä niistä tarvinnut maksaa; ostolupa riitti.

Valjastimme hevosen seuraavana aamuna ja lähdimme toivorikkaana heiniä hakemaan. Isäntä ei ollut kotona, vaan oli jossain metsätöissä. Emäntä ei tiennyt mitään asiasta, ja pyysi odottamaan kunnes isäntä tulee. Me näimme ne heinäpaalit ja panimme hevosen heiniä syömään. Tulihan tämä arvon isäntä puolen päivän maissa ja esitimme asiamme. Isäntä ei katsonutkaan sitä meidän ostolupaa, vaan alkoi huutaa, että miksi te tänne tulitte ja hän ei anna mitään evakoille. Kuuntelimme aikamme isännän noitumista, kunnes iskin sen paperin keittiön pöydälle ja sanoin ”tuossa on lappu ja me kyllä heinät viedään”. Anni sanoi, kun tultiin ulos, että ”kuinka sinä uskalsit”. Olin suuttunut ja sanoin Annille, että ”tulkoon perässä jos uskaltaa, minä anna sille äijälle hangosta”. Niin me Annin kanssa teimme sen 500 kg heinäkuorman. Paaleissa oli paino merkattuna. Lehmät saivat heiniä! Ei niillä niin häävät olot olleet talon lantalassa. Se oli kylmä ja vetoinen paikka, mutta olihan heiniä.

Syksyn jatkuessa päätettiin mennä pyykille järven rantaan, jonne oli pitkä matka. Siellä rannassa oli sellainen katos; pata roikkui kettingin päässä ja ympärillä oli seiniä suojana. Siinä savun seassa kuumensimme vettä ja keitettiin valkoiset

vaatteet lipeässä. Huuhtominen olikin hankala juttu, sillä ranta oli matala. Laitoimme pyykkikorin veneeseen ja tuuli kuljetti meidät kauas rannasta. Välillä täytyi soutaa lähemmäs rantaa. Saimme kuitenkin pyykin huuhdottua. Anoppi toi meille pyykkäreille korviketta ja oli paistanut 'vanhaa piikaa'. Se lämmitti mieltä ja kieltä.

Appeni, ukko-Jussi oli tavannut toisia Kaukolan isäntiä ja kuullut, että Alastarolla on maapaikkoja vapaaehtoisesti myytävänä, ennen kuin menevät pakkolunastukseen. Niin Kuisman Toivo ja Teräväisen Johannes menivät Alastarolle ja ostivat Rantalan Kallelta maatilan. Kalle oli vanhapoika, eikä jaksanut pitää niin suurta maatilaa. Siitä saivat 30 hehtaaria peltoa kumpikin isäntä ja metsät päälle. Pelto oli tasaista kuin pöytälauta. Mutta maanhankintalaki ei antanut ostaa niin suuria tiloja, koska rintamamiehillekin piti saada maata. Maakaupassa täytyi tehdä niin, että koska Ensio Teräväinen oli oikeutettu saamaan maata ja minä olin Ension vaimo, niin tehtiin paperit, että Ensio ja Irja Teräväiselle kuului 12 ha peltoa ja 4 ha metsää. Maat olivat silti yhteisviljelyksessä, koska elettiin samaa taloutta. Niin täytyi tehdä Toivo Kuismankin; antaa samanlainen maa-alue pojalleen Erkille. Erkki kuului rintamamiehiin.

Nyt oli sitten varma tieto mihin mennään. Taas oli lähdeittävä Naarajärven asemalta vaunua tilaamaan. Lehmät ajettiin se kymmenen kilometriä asemalle, hevosella tuotiin lampaat ja possut. Olihan meillä jo vähän helpompaa, kun Ensio oli päässyt siviiliin. Junan vaunu oli tarpeeksi suuri, ja osoite oli Loimaa. Loimaan asemalta oli 17 kilometriä Mökköisten kylään, joten se lehmäkaravaani jatkui, mutta oli sentään hyvä mieli, että tämä oli vaelluksen loppu.

*****

Kesän 1944 muistelmaan kirjoittaja Irja Marjatta Laiho (ent. Teräväinen, o.s. Pessi) on syntynyt 29.7.1923 Kaukolassa Simo Pessin kuudentena ja nuorimpana lapsena. Irja Pessi meni naimisiin 1943 Ensio Teräväisen kanssa. He erosivat tammikuussa 1949.

Irja Laiho on asunut vuodesta 1950 lähtien Ruovedellä, jonne hän muutti yhdessä miehensä Viljo Laihon kanssa. Irjalla on kahdeksan lasta, joista seitsemän Viljon kanssa ja yhteensä 16 lastenlasta sekä viisi lastenlastenlasta.